

lyütt érezhető átpolitizáltsága idegenné vált számára. Mint marxista történettudós élete egy meghatározott szakaszában ő maga is a történettudomány átpolitizálását művelte és később hosszabb folyamat során vált meg ettől a gyakorlattól. Érezte, hogy erkölcsi legitimitását vonnák kétségbe, ha az átpolitizáltság negatív következményeire figyelmeztetne, de ehhez hiányzott is az ereje. Ezért inkább, a személyében mindig szerénynek megmaradó ember tipikus módján, csendben visszavonult.

Holger Fischer

BALOGH SÁNDOR
(1926–2004)

Kiváló tagját veszttette el nem régen a magyar történész társadalom, olyan kollégát, akit azok is tiszteltek, akik nem értettek némely kérdésben egyet vele, vagy az övétől eltérő ideológiai alapállásból szemlélték a világot.

Balogh Sándor azon szerencsések közé tartozott, akik bár nem valósították meg minden tudományos tervüket, nem írtak meg minden könyvet, tanulmányt, amelynek mondanivalója a fejükben már körvonalazódott, mégis befejezett életművet hagytak maguk után.

E mű gerincét a második világháború utáni magyar történelemmel foglalkozó monográfiák alkotják. Közülük a hazai marxista politikatörténet-írásban áttörést jelentő *Parlamenti és pártarcok 1945–1947* (1975) áll az első helyen. Ez a könyv az akkor hozzáférhető források teljességének áttekintésére és kritikai feldolgozására épülő válasz a népi demokrácia jellegéről a hatvanas évek középső harmadában lezajlott vitára. Balogh Sándor a tényekre alapozva bizonyította: nem mosható össze a felszabadulást követő első néhány év a következő időszak, a szovjet típusú szocializmus, a pártállam kiépítésének idejével. A szerző nem hagyott kétséget afelől, hogy bár a nemzetközi erőviszonyok alakulása és a szovjet befolyás rányomta bélyegét a magyarországi folyamatokra, egyúttal nagy jelentőséget kell tulajdonítani a hazai politikai szereplőknek is. Újdonságot jelentett ez a mű annyiban is, hogy szemben a korábbi párttörténetírással, a történelmi eseményeket, folyamatokat nem mint a haladás, az igazság vagy az eszmék győzelmének megnyilvánulási jelenségeit, formáját ábrázolta. Balogh Sándor eltért a klasszikus üdvtörténeti megközelítéstől, és a valós érdekektől vezérelt közszereplők, társadalmi osztályok és rétegek küzdelmeként fogta fel és írta le a politikai történéseket. Könyvében igyekezett elkerülni a minősítő jelzők használatát: nem jók és rosszak harcoltak egymással, hanem eltérő érdekű, világszemléletű emberek, személyiségek és csoportok. Nem hagyta eközben homályban azt sem, hogy a maga részéről a kommunista pártot és a korabeli baloldalt ítéli olyan erőnek, amelynek a háborús vereség, az összeomlás után érvényes válaszai voltak az országot, a társadalmat, a nemzetet akkor ért kihívásokra.

Hasonló erények jellemezték *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947* (1982) című könyvét, amelyet később kiegészített a fordulat éve utáni időszak eseménytörténetével (*Magyarország külpolitikája 1945–1950*, 1988). Balogh Sándor ebben a munkájában megmutatta, hogy nem sikerült, nem sikerülhetett a trianoni igazságtalanságra, a nemzeti sérelmekre orvoslatozást kapni a nagyhatalmaktól. Nem titkolta azt sem, milyen új sebeket ejtett e hatalmak magatartása a magyar nemzetben. A népek, népcsoportok kollektív felelőssé tétele alapot adott a magyarok kitelepítésére Szlovákiából, illetőleg a magyarországi németek kitelepítésére kényszerítette a hazai kormányzatot. Könyve nagy teret szentelt a párizsi békeszerződéssel kapcsolatos magyar törekvések bemutatásának. Nem maradtak rejtve a műben a korabeli jobboldal külpolitikai elképzelései sem.

Balogh Sándor ideológiai alapállása nem változott az idők folyamán, ahogy a politikátörténet-írást is szigorú szabályok szerint igyekezett művelni. Külön kismonográfiában foglalkozott az 1945. évi választásokkal (1984). Önálló tanulmányokat szentelt a magyar–szlovák lakosságcsereinek (*Történelmi Szemle*, 1979/1.), valamint a német nemzetiségű lakosság kitelepítésének („Elmélet és Politika” *Információs Szemle*, 1981/4.). 1995-ben „Erdély és a második világháború utáni békerendezés (1945–1946)” című tanulmánya (*Századok*, 1995/3.) zárta a sort.

A népi demokrácia több volt számára kutatási témánál. Ez a politikai rendszer több okból meghatározó szerepet játszott Balogh Sándor a világról, múlttól, jelenről és jövőről szóló gondolkodásában. Ezt a politikai formációt, az önállóságot megőrző politikai erők összefogását, a közvetlen demokráciával kiegészülő parlamentarizmust és a töke felülről és alulról egyszerre megvalósuló ellenőrzését megvalósíthatónak és megvalósítandónak tartotta akkor is, amikor az állam-szocializmus tökéletlenségével, majd vereségével kellett szembesülnie.

Balogh Sándor szakmai érdeklődése jóval szélesebb volt kutatói vállalásainál. Ezért szerkesztőként számos kollektív monográfiában is szerepet vállalt. Közülük kiemelkedik *A magyar népi demokrácia története 1944–1962* (1978) című kötet, amely megjelenésének idején vetélytársává vált *A magyar forradalmi munkásmozgalom története* harmadik kötetének. Ebben a munkában a köztörténeti szemlélet dominált, és a határozott törekvés a gazdaság-, társadalom- és politikátörténeti interpretálási lehetőségek közötti kiegyensúlyozásra. 1985-ben jelent meg a *Magyarország a XX. században* című többszerzős egyetemi tankönyv, amelynek szerkesztői feladatait ő látta el. Ez a mű rosszallást váltott ki politikai körökben. Ugyancsak kulcsszerepet játszott Balogh a Nógrád megye történetét feldolgozó kötet sorozat elkészítésében. Főszerkesztője volt a Balassagyarmat egész történetét leíró kollektív monográfiának.

Nem lehet említés nélkül hagyni a Balogh Sándor vezetésével készült forráskiadványokat sem. A legjelentősebbek közé tartozik az Izsák Lajossal közösen jegyzett *Pártok és pártprogramok, 1944–1948* (1977), amelyhez nagyigényű elemző bevezetőt is készítettek a szerkesztők. Balogh Sándor felügyelete és irányítása mellett készült *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületei 1956–1957-es jegyzőkönyveit* tartalmazó nagyszabású ötkötetes kiadványsorozat a Politikátörténeti Intézetben (1993–1998). Elkötelezettsége a nemzeti probléma iránt megmutatkozott abban is, hogy főszerkesztette *A magyar állam és a nemzetiségek*

című monumentális dokumentumkötetet (2002), amelyen még súlyos betegen is fáradhatatlanul dolgozott.

Végiglapozva műveinek bibliográfiáját, amely megtalálható a 70. születésnapjára készült (Izsák Lajos és Stemler Gyula által összeállított) emlékkönyvben (*Vissza a történelemhez...* 1996) szembetűnő, hogy milyen szívesen vállalt ismeretterjesztő feladatokat, készségesen nyilatkozott napilapoknak is, milyen szerepet vállalt a történelem megismertetésében és népszerűsítésében. Szerkesztője volt a *Történelmi ismeret – történelmi tudat* című kötetnek (1984). Külön ki kell emelni azt a munkát, amit a Magyar Történelmi Társulat elnökeként végzett az 1980-as években.

Balogh Sándor nemcsak írta, népszerűsítette, hanem oktatta is a történelmet. Az ELTE-n egyetemi tanárként diáknemzedékeket ismertetett meg a közelmúlttal. A hetvenes–nyolcvanas években a legnépszerűbb egyetemi előadók közé tartozott. Történészek sokaságát nevelte fel vagy segítette tanácsaival pályája kezdetén. Sokaknak segített, olyanoknak is, akikről érezte, nem azonosulnak teljes mértékben nézeteivel, beállítódásával, eszméivel. Tette ezt azért, mert tehetségesnek gondolta őket, mert — ha néha dohogva is — elfogadta tanítványait olyannak, amilyenek. Ebből az alapállásból és saját életútja által meghatározottan segített előre számos olyan fiatal, akik hozzá hasonló társadalmi körülményekből kiszakadva kerültek egyetemre és nehézségekkel küzdöttek választott szakmájuk gyakorlásában. Szigorú, de segítőkész tanár volt.

Nem tartozott a könnyű emberek közé. Tudható volt, miről mit gondol, véleményét akkor is vállalta, ha nem hasznára, inkább kárára volt. Ügyet vállalt, ügyeket szolgált, ezeknek szentelte életét. A szocializmust a nemzetért szolgált, nem önmagáért. Tudták ezt róla barátai és ellenfelei is.

Balogh Sándor fiatal emberként dolgozott a pártközpontban, konfliktusai voltak. Elkerült onnan, tudóssá formálta magát, majd a nyolcvanas évek elejétől felértékelődött közéleti súlya, és ezzel együtt megnövekedtek feladatai is. Az MSZMP 1988. évi májusi pártterkekezlete után a Párttörténeti Intézet igazgatója lett. Szerepet kapott a válságba jutott magyar szocializmus történetét elemző bizottságban. Jóban és rosszban egyaránt kitartott igaza, hite mellett – a becsületéért és az ügyért. Így volt ez a rendszerváltás után is, mert szolgálni akarta azokat, akiket az átalakulás veszteseinek látott. Ezért vett részt az MSZMP belső küzdelmeiben és vállalt fontos politikai szerepet előbb a népi demokratikus platform megalakításában, utóbb a Magyar Szocialista Pártban, ami ekkor nem számított igazi karriernek. Ebből a pozícióból támogatta a magyar történettudomány egyik műhelyének megőrzését, a Párttörténeti Intézet Politikátörténeti Intézetéé történető átalakítását, amelynek első igazgatója lett. Hosszú évekig elnöke volt a Politikátörténeti Alapítványnak, amely létrejött öta ösztöndíjakkal, támogatásokkal, rendezvényekkel segíti a hazai történettudományi kutatást.

Szólni kell arról, miként is kezelte Balogh Sándor a politika és a tudomány kapcsolatát. Műveit újraolvasva megállapítható, hogy mind tudósként, mind politikai szereplőként szerette volna a társadalmi tudatot, a közgondolkodást formálni, de kutatóként, történetíróként nem akart napi politikai célokat szolgálni, ha csak a hatalom legitimációs igényeit kielégítő évfordulós megemlékezéseket nem soroljuk a napi politika kategóriájába. Aki e tevékenységét rész-

letesebben vizsgálná, igen érdekes eredményre jutna, mert Balogh Sándor e téren is merész vállalást tett: az Ideiglenes Nemzetgyűlés létrejöttének napját, 1944. december 21-ét szerette volna április 4. helyére állítani nemzeti ünnepként, azzal a céllal, hogy az új magyar államiság megalakításának tette fölülkerekedjen a felszabadításért kötelező hálának. Balogh Sándor nem írt vitapartnereket védekezésbe kényszerítő, pályájukat negatívan érintő szakmai bírálatokat, hanem saját nézeteinek kifejtésére és bizonyítására összpontosította figyelmét.

Balogh Sándor mai fogalmaink szerint jelenkortörténetet írt, ez a műfaj a történetíráson belül mindig is nehéz területnek minősült. Aki a jelenkortörténetre adja fejét, egyszerre kell szembenéznie a szakma művelőinek kétségeivel, a források korlátozottságával, a dolgok megítéléséhez szükséges távolság hiányával, a személyek és a politikai erők, szereplők, a kutató érintettségével kapcsolatos jogos fenntartásokkal és a hatalom, a politika hálátlanságával. Balogh Sándor tudatában volt a veszélyeknek, de kötelességének tartotta a közelmúlt megismerését és megismertetését. Legjobb tudása és szándéka szerint akart hiteles leírást adni a magyar történelem közeli, sorsfordító eseményeiről.

Földes György